

Ernst Mach – Life, Work, Influence

Vídeň, 16.–18. června 2016

V polovině června se na Vídeňské univerzitě konala konference ke stému výročí úmrtí Ernsta Macha (1838–1916). (Pořadatelé konference, kolegové z Institut Wiener Kreis pod vedením prof. Friedricha Stadlera, zároveň oslavili pětadvacáté výročí založení svého ústavu a páté výročí jeho včlenění do filosofické a pedagogické fakulty Vídeňské univerzity.) Mach byl, jak známo, v první řadě přírodovědec, ale též filosof a historik vědy. Na poli fyziky připravil půdu pro Einsteinovu teorii relativity a byl vlivným kritikem Boltzmannova atomismu, stal se průkopníkem psychofyziky a tvarové psychologie, ale ovlivnil i rakouskou medicínu (otologii a výzkum anatomie mozku). Coby filosof položil v pracích *Die Analyse der Empfindungen* (1886) a *Erkenntnis und Irrtum* (1905) základy neutrálního monismu (Russell), ovlivnil americké pragmatisty (W. James) i francouzské konvencionalisty (Duhem a Poincaré) a samozřejmě členy

Vídeňského kroužku (Carnap, Neurath a další). Nejméně o půlstoletí předběhl svou dobu návrhem naturalizované epistemologie, inspirované Darwinovými objevy. Spis *Die Mechanik in ihrer Entwicklung* (1883) je dosud modelem integrované historie a teorie vědy, zatímco *Populär-wissenschaftliche Vorlesungen* (1896) jsou nejspíš jedním z prvních příkladů žánru populárně-vědné literatury psané samotnými vědci, který je tak oblíbený v současnosti. Machovy ideje však rezonovaly daleko za hranicemi vědy a filosofie – v literatuře a umění (Musil), politice (Fr. Adler a austromarxismus, A. A. Bogdanov a ruští „machisté“ z řad bolševiků), metodologii sociálních věd (P. Lazarsfeld) a pedagogice.

Konference se dotkla všech zmíněných aspektů Machova díla a jeho vlivu. Jednalo se o skutečně rozsáhlou akci – během tří dnů bylo předneseno bezmála devadesát referátů, některé byly seskupeny do tematických

symposií: „Mach a Brentanova škola“, „Mach, Brno a Praha“, „Mach a vídeňská medicína“ a „Mach, Duhem a francouzská filosofie vědy“. Každopádně bylo nutné vybírat, protože přednášky probíhaly ve třech paralelních sekcích. Absolvoval jsem tudíž jen zhruba třetinu programu. Nejobjevnější pro mne bylo symposium o vztazích mezi Machem a Brentanovou školou, kterému předsedal prof. Kevin Mulligan z Ženevy. Referáty byly sice vesměs historicky zaměřené, ale nabídky velmi odlišné a bohatší obraz filosofie *fin-de-siècle*, než na jaký jsme zvyklí. Přínosné byly i referáty věnované recepci Machova díla dalšími vědecky zaměřenými německojazyčnými filozofy z přelomu století (Gomperz, Ostwald, Jerusalem), a zvláště jeho vlivu na Wittgensteina a členy Vídeňského kroužku. Některé přednášky o Machově úloze ve vývoji moderní fyziky byly inovativní, jiné se zdály opakovat již známé věci. Další přednášející se pokusili i o aktualizaci Machova odkazu – například Manfred Laubichler (Arizona State University) a Jürgen Renn (Institut Maxe Plancka v Berlíně) v dvoudílné přednášce představili evoluční teorii poznání, opírající se o Machovy ideje, ale míněnou jako aktuální program. Podobně aktualizace byl zaměřen i můj referát, v němž jsem se pokusil určit Machovo místo v dnešní diskusi o fyzikalismu, „russelliánském monismu“ a panpsychismu.

Konference byla v neposlední řadě příležitostí setkat se s mnohými známými specialisty na historii a filosofii vědy daného období – kromě již zmí-

něných zde byli například experti na logický empirismus Elisabeth Nemethové (Vídeňská univerzita) a Thomas Uebel (University of Manchester), přední znalec Macha, Russella a amerického pragmatismu Eric C. Banks (Wright State University, OH), historikové fyziky Geleon Wolters (Universität Konstanz) a Dennis Lehmkuhl (California Institute of Technology) a další odborníci z Evropy, Izraele a Severní i Jižní Ameriky. Vzhledem k tomu, že Ernst Mach pocházel z Moravy a většinu svého díla vytvořil během své třicetileté kariéry na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, však bylo zarážející, že kromě mne s referáty vystoupil pouze jeden další český filosof (Miloš Kratochvíl ze Západočeské univerzity v Plzni s přednáškou o Machovi a českém pozitivismu) a dva naši fyzici s historickými referáty (Emílie Těšínská a Rudolf Dvořák z Akademie věd v Praze). Dvě přednášky Martina Černo-horského (emeritního profesora fyziky z Masarykovy univerzity v Brně) a jeho kolegů v rámci bloku „Mach, Brno a Praha“ byly zrušeny. Machových vztahů k českomoravskému prostředí se okrajově dotklo ještě pár kolegů z Německa a Rakouska.

Tento obecný nezájem zvláště českých filosofů o Machovo dílo samozřejmě není náhodný, nýbrž je důsledkem fatálního kurzu – Pryč od vědy! –, který naše filosofie nabrala zvláště po druhé světové válce, a to ve své oficiální i disidentské formě. V naší disidentské, řekněme existenciálně-fenomenologické, filosofii přišla na Macha sotvakdy řeč, ale každopádně byl odepsán jako představitel právě onoho scientismu, jehož

naivitu údajně dostatečně prokázal Edmund Husserl v *Krizi evropských věd* (1936). V oficiální, marxisticko-leninské filosofii mezi léty 1948–1989 figuroval navíc Mach – tento liberál a sympatizant sociální demokracie – jako symbol zpátečnictví a zkaženosti „buržoazního myšlení“, protože z něj V. I. Lenin učinil svou *bête noire* v eseji *Marxismus a empiriokriticismus* (1908). Dlouhé tradici protivědecké filosofie se začínáme opravdu vzdalovat až v novém století, ač je před námi ještě dlouhá cesta. V této souvislosti stojí za pozornost, že i tématem Machova vlivu jak v ruské předrevoluční, tak v sovětské marxistické filosofii se na konferenci zabývali odborníci z Itálie a Švýcarska, nikoli z Ruska. (Ačkoli jedna z přednášejících na toto téma, prof.

Maja Soboleva, z této země původně pochází, již dávno trvale působí na Philipps-Universität Marburg v Německu. Východoevropanů byla na konferenci celkově jen hrstka: kromě zmíněných pár Čechů už jen jedna Srbka a Rumun.) Pak není divu, že rakouští a němečtí badatelé zdůrazňují hlavně Machovu činnost po jeho odchodu z Prahy do Vídně roku 1895, kdy na tamní univerzitě přijal nově zřízenou profesuru pro „Philosophie, insbesondere Geschichte der induktiven Wissenschaften“. Machův původ a téměř celoživotní kariéru v českých zemích tak připomněl hlavně výlet do jeho rodiště v Chrlících u Brna, který organizátoři konference uspořádali na závěr celé akce.

Tomáš Hříbek